

1

F. MCEACHRAN

The Criterion, roč. 12, 1932

ENGLISH

Kniha *Vzbura davov* nie je ničím menším, ako filozofickou a historickou diagnózou choroby súčasnej civilizácie. Vyjadruje názor, že liberálny individualizmus a vedecké bádanie, úzko prepojené hybné sily 19. storočia, poskytli obyvateľom západného sveta bohatstvo a bezpečnosť, aké dovtedy nepoznali s tými najkatastrofálnejšími dôsledkami v psychologickej oblasti. Davy v západnej civilizácii, vykorenené z tradičného spôsobu života, a v desaťnásobnom počte, stali sa prírodnými ľuďmi (*Naturmenschen*) v zložito usporiadanej spoločnosti, ktorí nemajú pochopenie pre vedeckú prácu a naopak, sú náchylní považovať jej plody za svoj dedičný nárok. Narastanie moci štátu, vykonávanej prostredníctvom mechanickej byrokracie, zoslabilo vplyv jednotlivca, stojaceho nad alebo mimo „davu“, a viedlo k násilnostiam fašistického a bolševického typu, ktoré, podľa autora možno hodnotiť ako príklad ducha davu ovládaného štátom. Nielen výrobky priemyslu, ale aj profesionálni experti, vedci, lekári, politici a ďalší, predstavujú mentalitu davu, ich spoločnou charakteristikou je posadnutosť úzkym okruhom záujmov, ktorý je hermeticky izolovaný od akýchkoľvek zjednocujúcich vplyvov. Na ilustráciu profesor Ortega výstižne poukazuje na nekritické presvedčenie, že technický rozvoj, oddelený od teórie, môže pokračovať vlastnou zotrvačnosťou, hoci v skutočnosti jeho korene, spočívajúce v čistej špekulácii, patria iba obmedzenému európskemu priestoru.

Aj z tejto veľmi stručnej analýzy je zjavné, že profesor Ortega y Gasset je presvedčeným individualistom liberálnej tradície, čo ilustruje jeho rozlišovanie medzi „ušľachtilým“ životom tradičného Európana a nezodpovedným životom, ktorý pripisuje príslušníkovi davu. Výsledkom pre tých niekoľkých, ktorí ešte premýšľajú, je pocit bezmocnosti voči neobmedzenej moci a všeobecný nepokoj, pomaly nahľadávajúci civilizáciu. Riešenie, aspoň podľa uvedenej publikácie, spočíva v utvorení európskej aristokracie, spoločenstva ľudí, ktorí si uvedomujú podmienky v súčasnosti aj v minulosti a usilujú o zjednotenie Európy. Autor si všima najmä konkrétny problém nacionalizmu a spôsob, akým sa navzájom utláčajú európske národy, posadnuté strachom a predsudkami. Tvrdí, že nie krv, jazyk, alebo rasa tvoria národ, ale „každodenný plebiscit“

The Revolt of the Masses is nothing less than a philosophical and historical diagnosis of the sickness of contemporary civilization. The argument which it presents is that liberal individualism and scientific research, the twin operating forces of the nineteenth century, have placed the population of the western world in a position of wealth and security hitherto unknown, with results, in the psychological realm, of a most disastrous kind. The masses of Western civilization, uprooted from their traditional ways and multiplied tenfold in numbers, have now become a race of *Naturmenschen* in a highly complex society, devoid of gratitude for the work of science and inclined, on the contrary, to regard its fruits as their inherited rights. The increase in the power of the state, exercised through a mechanical bureaucracy, has weakened the influence of individuals above and apart from the “mass” and has led to the use of violence of the Fascist and Bolshevik kind, both of which, in the author’s opinion, are little more than examples of the mass mind in control of the state. Not only the products of industrialism, but also professional experts, scientist, doctors, politicians etc., are representative of the mass mentality, their common characteristic being obsession with their little corner of things, secluded hermetically from all influences of a unitary nature. As an illustration of what this means, Professor Ortega y Gasset points aptly to the confident assumption that technical progress, divorced from theory, can go on of its own momentum, although in actual facts its roots in pure speculation belong only to a restricted European area.

It is evident from this all-too-brief analysis that Professor Ortega y Gasset is a keen individualist of the liberal tradition, a feature which is illustrated by his distinction between the “noble” life of the traditional European and the life of irresponsibility which he attributes to the mass individual. The outcome, for the few who still reflect, is a feeling of impotence in the face of unlimited power and a universal malaise which is slowly undermining civilization. The solution, in so far as this volume claims to put one forward, lies in the creation of a European aristocracy, a society of men aware simultaneously of the conditions of today and of past time, working towards the unification of the European world. At this point the author turns to the practical problem of modern nationalism and to the way in which the European nations, obsessed by fear and prejudice, are engaged in throttling the life out of each other. He argues that neither blood, nor language, nor race, make up the nation but the “daily plebiscite” of Renan’s definition, the “program in common” for the future which created modern Germany

v zmysle Renanovej definície, „spoločný program“ do budúcnosti, ktorý vytvoril moderné Nemecko a jeho absencia zničila staré španielske impérium. „Šírila sa chýry,“ varuje, „že Európa už nie je vládcom sveta“, a teda, „každý bezvýznamný národ začína vyskakovat', gestikulovať, stavia sa na hlavu alebo iným spôsobom sa nadrapuje, aby ho brali vážne ako dospelého“. Základnou potrebou ľudí je niečo vykonať a mať niekoho, kto im povie, aby to vykonalí, a túto elementárnu podmienku môže splniť iba Európa (ak prekoná nacionalizmus). Programom do budúcnosti je práve nadnárodný štát, zvaný Európa, schopný realizovať tie ekonomické činnosti, ktoré sa usilujú osobitým spôsobom uskutočniť na východe Sovietsi.

Tézy profesora Ortegu y Gassetu sa ťažko hodnotia aj preto, lebo dielo nie je dokončené, na jeho úplnu verziu sa ešte čaká. Autor nám hovorí, že iba skutočná filozofia môže zachrániť Európu a poukazuje na to, že človeka „ženie jeho vlastná povaha za hľadáním nejakej vyššej autority“, no podľa všetkého odmieta náboženské riešenie a odkazuje nás na teóriu ľudského osudu, ktorú ešte nepredložil. Ak obrátíme pozornosť na jeho vlastnú filozofiu perspektivizmu, ako ju vyjadril v predchádzajúcom diele *The Modern Theme* (Úloha našej doby) a budeme tam hľadať náznaky prepojenia, nevel'mi nám to pomôže, aspoň, pokiaľ ide o túto prácu. Stručne povedané, jeho teória spočíva v tom, že absolútno v starom význame neexistuje, nakoľko „realita, podobne ako krajina, obsahuje v sebe nekonečný počet perspektív, z ktorých všetky sú rovnako pravdivé a autentické“. „Dokonca by sme mohli,“ tvrdí, „keby sme položili vedľa seba fragmentárne vízie každého jednotlivca, dostať úplnú panorámu absolútnej a univerzálne platnej pravdy“. Predsa sa však ťažko ubránime pocitu, že niektoré perspektívy, napríklad Spinozova, vyjadrujú väčšiu mieru reality ako iné a že človek z davu, tak ako ho opisuje autor, vidí menej pravdy než „ušľachtilý“ jednotlivec. Zdá sa, že presvedčenie, že relativizmus je sám osebe jediným absolútnom, reflektuje do istej miery súčasnú atomizovanosť sveta a nepochybne vysvetľuje sebakpresadzovanie drobných národov. Neproklamuje však jednotu a nie sú tu ani náznaky do budúcnosti.

Základný problém súčasného znepokojenia vzniká zo sebakpresadzovania relativity a z rozpadu starších harmonických celkov. Inými slovami, radi by sme vedeli, ako vôbec vznikli netvory, čo nás ztročujú, teda technicizmus a industrializmus. Staroveké a stredoveké civilizácie, ktoré boli pod vplyvom gréckej a kresťanskej filozofie, sa nikdy neobrátili chrbtom ku konečným otázkam a boli schopné zachovať si v pocitoch aj myslení zmysel pre proporciu a usporiadaný

and the lack of which wrecked the old Spanish Empire. “The word has gone round”, he tells us ominously, “that Europe no longer rules in the world”, and because of it “every tuppenny-ha’penny nation starts skipping, gesticulating, standing on its head, or else struts round giving itself the airs of a grown-up person”. The fundamental need of men in something to do and someone who can tell them to do it and only Europe (by overcoming nationalism) can fulfil this elementary condition. The program for the future is precisely the supernational state, expressed in the form of Europe and able to carry out the economic work which the Soviet, in its own way, is trying to do in the East.

The difficulty of appreciating Professor Ortega y Gasset's thesis is increased by the incompleteness of the work, the full exposition of which is still to come. While telling us that only a genuine philosophy can save Europe and “hinting further that man is a being forced by his own nature to seek some higher authority” he seems to reject the religious solution and refers us to a doctrine of human destiny which he has not yet advanced. If we turn to his own philosophy of Perspective, as expounded in his earlier work, *The Modern Theme*, and seek there some hint in the direction of unity he seems to provide little help, as far, at least, as the present work is concerned. Briefly his doctrine is that the absolute in the old sense does not exist, since “reality, like a landscape, happens to be possessed of an infinite number of perspectives, all equally veracious and authentic”. “It would even be possible”, he maintains, “by setting everyone's fragmentary visions side by side, to achieve a complete panorama of absolute and universally valid truth”. Yet is hard not to feel that some perspectives, such as that of Spinoza, reflect a greater degree of reality than others and that the mass man, as described by the author, sees less truth than the “noble” individual. The doctrine that relativism is itself the only absolute seems somehow to reflect the present atomism of the world and explains, no doubt, the self-assertion of the “tuppenny-ha’penny” nations. But it does not proclaim unity and it is not easy to see how it ever will.

The problem which is fundamental to the modern malaise arises from the self-assertion of the relative, from the decay, that is, of the older unities. In other words, we should like to know how the creatures which enslave us, technicalism and industrialism, were ever conjured up in the world at all. The civilizations of ancient and medieval times, lying under the spell of Greek and Christian philosophy never turned their backs on final issues and were able to preserve in

život, vzbudzujúci v mnohých ohľadoch náš obdiv. Žili v relatívite, a predsa verili v jednotu, mohli cítiť rytmus života a jeho tragické hĺbky, a to ich chránilo pred nepokojom, ktorý sa do moderného sveta zakráda ako choroba. Moderná doba v tomto zmysle sa začala odmietnutím konečných otázok v prospech bezprostredného a posun v svetonázore, ktorý z toho vyplynul a je typický pre protestantské krajiny, uvoľnil cestu industriálnemu systému. Teraz nás tento systém takmer zaplavil a spasí nás len a len zázrak. A predsa program do budúcnosti, ako ho predkladá profesor Ortega y Gasset, je správny a môže sám osebe poskytnúť životný priestor pre novú a vitálnejšiu civilizáciu. Ľudstvo neprekoná nacionalizmus, ak to nedokáže Európa, a toto dielo ukazuje správny smer.

Z anglického originálu preložila Viera Rybárová

feeling and thought, a sense of proportion and an ordered life which arouses in many respects our admiration. Living in the relative, yet believing in unity, they could feel the rhythms of life and its tragic depths and were thus protected from the malaise which creeps like a disease through the modern world. Modernity in this sense began with a polemic against final causes in favour of the immediate, and the ensuing shift in outlook, typical of the Protestant countries, cleared the way for the industrial system. By that system we are now nearly overwhelmed and nothing short of a miracle, perhaps, will avail to save us. Yet the program for the future, as presented by Professor Ortega y Gasset, is the right one and can alone give the breathing space for a new and more vital civilization. The human race will not overcome nationalism if Europe cannot, and the present work is a pointer in the right direction.

2

HAROLD D. LASSWELL

The American Political Science Review, roč. 27
1933

Náš svet nie je dost' bezpečný na to, aby sme neprivítali objavy a vždy, keď sa nejaká kniha stretne s mimoriadne priaznivým ohlasom, stojí za to opýtať sa, či máme do činenia so Spoločenskou zmluvou alebo Kapitálom našej doby. Útly zväzok španielskeho filozofa a publicistu Ortegu y Gassetu vyvolal veľa ohlasov v západnej Európe aj v Amerike, čo nás oprávňuje hľadať vysvetlenie a predpovedať jeho historickú úlohu. Ortegov optimizmus dodáva bezpochyby duševnú rovnováhu tým, ktorí sa báli, že po Spenglerovi prichádza potopa. Z filozofa vyžaruje silné presvedčenie, že problémy súčasného sveta zapríčinila demoralizácia Európy, ale že tvorivá energia dejín vytvorí novú a stabilnú syntézu. Tento optimizmus privítajú najmä tí, ktorí žijú pod Marxovou a Engelsovou hrozbou nevyhnutnej záhuby, lebo Ortegov sociálny optimizmus sa veľmi odlišuje od Marxovho, podľa ktorého utópia nastane až po úplnom zničení buržoázie. Jemný Ortegov slovník sa tajomne vznáša nad budúcnosťou, odsudzuje Marxovu sebaistotu a umožňuje neproletárskym intelektuálom (z pera ktorých pochádza väčšina recenzií), aby si predstavovali budúcnosť takú, aká im vyhovuje.

Our world is sufficiently insecure to welcome revelations, and whenever a book wins applause, it is reasonable to ask if the Social Contract or the Capital of our era has arrived. The succinct volume by the Spanish philosopher and publicist Ortega has aroused answering echoes in Western Europe and America, and we are justified in searching for an explanation and a prediction of its historical role. No doubt the optimism of Ortega breathes reassurance into the nostrils of those who fear that after Spengler comes the deluge. The philosopher radiates robust confidence that the present troubles of the world are due to the demoralization of Europe, but that the creative energies of history will generate a new and stable synthesis. The optimism is particularly welcomed by those who live under sentence of doom from Marx and Engels, for Ortega's social optimism is very different from that of Marx, who sees the coming utopia through the annihilation of the bourgeoisie. The graceful vocabulary of Ortega hovers cryptically over the future, deplors the self-assurance of Marx, and leaves the non-proletarian intellectuals (who write most of the book reviews) able to imagine a future congenial to themselves.

The book wins deference from those surviving liberals who view excessive excitement among the masses with misgivings and resent the ruthlessness of men like Mussolini who see a chance to seize a throne and take it. The title The Revolt of the Mas-

Knihu prijali kladne aj tí prežívajúci liberáli, čo sledujú s obavami priveľké vzrušenie davov a vyjadrujú odpor nad krutosťou ľudí ako Mussolini, ktorí začítali šancu zmocniť sa trónu. Titul *Vzbura davov* má v sebe autentický zvuk urážlivej diagnózy, ktorá je veľmi účinná v propagande, ale nevedie nikam pri plánovaní činov. Súčasný stav západného sveta pripomína pacienta, ktorého presvietili fluoroskopom, röntgenom, predpísali mu diétu a určili diagnózu, aby sa nemocnica mohla preukázať popisom zaujímavého prípadu, ale ktorý nemôže nájsť nikoho, iba pokútneho mastičkára, čo by sa podujal na liečbu. Ortega je vynikajúci pri diagnóze, ale jeho recepty nikam nevedú. Chce zjednotenú Európu. Vytvára panorámu dejín a vystužuje text brilantnými interpretačnými poznámkami, ale končí so zbožným želaním jednoty, záležitosti stratégie a taktiky však necháva nedotknuté, jeho program nenadväzuje na prúdy, ktoré hýbu svetom. Uvedená kniha si nemôže robiť nárok na významnosť, ktorá vzniká na základe dobrej diagnózy spojenej s priznaním, že nemôže robiť nič iné, ako nechať prírodu (dejiny) ísť svojím vlastným smerom.

Z anglického originálu preložila Viera Rybárová

3

H. M. KALLEN

Annals of the American Academy, roč. 165
1933

Brilantný a zároveň rafinovaný španielsky mysliteľ, ktorý súperí s Unamunom o vodcovskú úlohu medzi španielskymi intelektuálmi, vyjadruje vo svojej knihe obavy o budúcnosť západnej civilizácie. To, čo hovorí, sa mi nezdá byť pravdivé. Avšak koľko myšlienok, zrodených zo strachu, môže obsahovať pravdu? Môžu byť rôznorodé, originálne, zábavné, dokonca aj dojímavé, len nie pravdivé. A toto sa týka aj názorov pána Ortegu, ako ich uvádza vo svojom diele. Vcelku možno povedať, že predkladá znepokojujúci a nehistorický názor, že naša doba vedy a priemyslu je dobou, v ktorej „davý“ získali neobmedzenú moc. Počet obyvateľov, tovarov a hodnôt sa nevídanou mierou znahonásobil. „Davý“ využívajú a užívajú tovary a hodnoty bez toho, aby vedeli, alebo sa starali o technológiu ich výroby. Priveľa ľudí je priveľmi zaneprázdnených vlastnými pôžitkami. Ak by zmizlo tých niekoľko ľudí, ktorí môžu odovzdať nevyhnutné zna-

ses, has the authentic ring of vituperative diagnosis so potent in propaganda, but it leads nowhere in forming plans of action. The present state of the Western World, at least, resembles the sufferer who has been fluoroscoped, rontgenoscoped, dieted, and diagnosed until the hospital records have a beautiful case history, but who cannot find anybody but a quack who will try to cure him. Ortega excels in diagnosis, but his prescriptions are anti-climactic. He wants a united Europe. He rehearses the panorama of history and buttresses his pages with brilliant interpretative annotations, but he ends with pious wishes for unity, leaving matters of strategy and tactics untouched, his programs unarticulated with the moving currents of the world. This book cannot claim the kind of greatness which arises from able diagnosis joined with perfect candor about its inability to do other than let nature (history) take her course.

In this work the brilliant and perverse Spanish thinker who disputes with Unamuno the leadership of the intellectuals of his country, delivers himself of his fears about the future of Western civilization. What he says does not seem to me to be true, But how many fear-born ideas can be? They can be manifold, ingenious, entertaining, even moving, but not true. And this is the case with Sr. Ortega's ideas here. By and large he sets forth the anxious and un-historical notion that our age of science and machinery is an age in which "the masses" have come to plenary power. Population, goods, and values have multiplied in unprecedented rations. "The masses" exploit and enjoy the goods and values without knowing and caring about the techniques which produce them. Too many people are too busy enjoying themselves. Let the few men who possess and can transmit the indispensable knowledge disappear, and contemporary civilization must go to rot. The "plenitude" which is modernity, the agglomeration of men and goods, gives the world into the hands of the Babbits and the morons. "Out-standing men," leadership, direction, paramount purpose, are lacking. Civilization Wiggles and waggles and has no objective. Europe has lost all

MARTIN HEIDEGGER A JOSÉ ORTEGA Y GASSET

ENGLISH

losti, súčasná civilizácia by zdegenerovala. „Hojnosť“, ktorá je synonymom modernosti, dáva svet do rúk mameštiakom a slaboduchým jedincom. „Vynikajúci ľudia“, vodcovské schopnosti, smerovanie, najvyššie ideály, to všetko chýba. Civilizácia sa bezcieľne zmietá. Európa stratila svoje túžby, Amerika je primitív, zadený do najnovších vynálezov, a Rusko je orientálny barbar. A „hojnosť“ je čoraz drahšia, budúcnosť neistá, lebo „keď“ sú davy hladné, rozbijajú pekárne“.

Bežný pohľad na našu civilizáciu je tu obrátený hore nohami. Ak máme veriť pánovi Ortegovi, technologickú tradíciu západného sveta nesú vyššie triedy a davy, ktorých vášne sa kanalizujú v Štáte, tej nebezpečnej inštitúcii, to všetko ohrozujú a ničia. Je teda povinnosťou každého kultúrneho človeka, aby sa postavil proti trendom doby, aby v zárodku zničil hroziacu „vzburu davov“ a takto zachránil civilizáciu pred chaosom a zničením.

Tento stručný náčrt nemôže poskytnúť predstavu o hrozbách, fantáziách a paradoxoch, ktoré tvoria jadro Ortegovho výkriku do noci. Poskytuje veľkolepú zábavu pre realistov a ďalší dôvod obhajoby pre romantikov s úzkostnou neurózou.

goal, America is a primitive dressed up in the latest inventions, and Russia is an Oriental barbarian. And now “plenitude” is becoming dearth and the future is precarious, for “when the masses are hungry they destroy the bakeries.”

Thus the ordinary view of our civilization is inverted. If Sr. Ortega is to be believed, it is the classes that carry the technological tradition of the Western world, and the masses, their passions now enchanneled in that dangerous institution, the State, that menace and abort it. Hence it is the duty of every man of culture to assert himself against the trend of the time, to nip in the bud this imminent “revolt of the masses” and so save civilization from ruin and chaos.

This outline can give no inkling of the alarum, the imagination, and the paradox which compose the texture of Sr. Ortega’s cry in the night. It provides grand entertainment for realists, and another special plea for romantics with an anxiety neurosis.

Z anglického originálu preložila Viera Rybárová

4

FRITZ RUDOLF FRIES
ŠPANIELSKA KASSANDRA VO SVETLE
PRÍTOMNOSTI

Frankfurter Rundschau, 1996

Okrídlený výrok španielskeho filozofa: „Nie je to ono“, posmešne padá na jeho celé dielo. Zlaté slová mimo čas i priestor. Napadli mi v týždňoch, keď sa masy na Alexanderplatzi teraz už v legendárnom novembri 1989 pokúsili o vzburu a vyslali svojich zástupcov za *Okrúhly stôl*. Nie je to ono: Ortega myslel Druhú španielsku republiku (1931-1939), v podstate republiku učencov, ktorá mohla podnieť tie najkrajšie nádeje.

Ortega y Gasset narodený v Madride v roku 1883, potomok otca-liberála, ktorého úspešne nasledoval v novinárskom remese, veril v osvetu prostredníctvom slova. Tón udávala ním vedená *Revista de Occidente*. S odvolaním sa na Goetheho propagoval elitárne zmýšľanie s pedagogickým podtónom. Nebolo azda devätnásťte storočie elitárne svojou vierou v spojenie krásneho so skutočným, náuky o farbách s elektrifikáciou, Nietzscheho so Siemensom? Toto všetko sa v Španielsku považovalo za slubné ešte začiatkom nášho storočia.

Mladý Ortega teda študoval v Madride a Lipsku. Jeho učiteľmi sa stali Hermann Cohen a Natorp, k jeho generácii patrili Husserl, Heidegger a Max Scheler. A tak sa Ortega stal, v neposlednom rade vďaka svojmu brilantnému novinárskemu nadaniu, arbitrom v záležitostiach, týkajúcich sa nemeckých myšlienkových prúdov smerujúcich do Španielska. Tu však už mal dávno otvorenú svoju filiálku iný mysliteľ, v Nemecku neznámy súkromný učenec, Karl Christian Friedrich Krause (1781-1832). „Krausismo“ sa stalo heslom akademickej mládeže, ktorá odvodzovala svoju solidaritu zo spoločného vzdelania a užívala si slobodné vzdelávanie v krajine najtemnejších tradícií. Najslávnejší žiaci sa volali Garcíja Lorca, Luís Buñuel, Salvador Dalí.

Pritom Iberský polostrov bol dávno „elitárny“ inak. Ortega to skúmal vo svojej pre Španielsko najdôležitejšej knihe: *España invertibrada* (Španielsko bez chrbtovej kosti, 1921). Zaoberala sa úbohými kráľovstvami španielskeho stredoveku, ktoré po stáročia, až do pádu Granady v roku 1492, viedli pohraničné vojny s maurskými kráľmi. Vojny v podstate viedli a víťazstvá vybojovali pošľachtití sedliaci zaradení

medzi obrancov, ktorí sa odvtedy mohli nazývať *hijos de algo* a ako *hidalgo* dosiahli šľachtický rang. A *hidalgo* sa po stáročia na nerozoznanie podobal elitárnemu bláznovi Donovi Quijotovi. *Hidalgo* sa nedotkol žiadnej práce, a kto nevlastnil prebendu, vystačoval sa do zámoria, do Kolumbom znovunájdeného raja. Podľa Ortegu španielske masy preberajú svoje zlovyky od *hidalgo*. „*Viven del cuento*“, čo značí, že žijú vo fantázii a z nej.

Španielsko bez chrbtovej kosti sa nestalo národom - „národ sa stáva podnikom“. So spomienkou na „rímsky model“ v Španielsku, na obdobie plánovaných úloh a autority ponúka Ortega túto knihu nielen na poučenie pravice. Ortega cíti, že sa v nastávajúcom období nenadchol ani pre Mussoliniho, ani pre Franca. Rovnako ako Ernstovi Jüngerovi mu boli „Nadlesní“ podozriví - nemali žiadne kvality. A keď vtedy deti z ulice zabalili svoje palice a bomby do jeho tég, mysliteľovi sa splnilo jeho vlastné proroctvo: bezprostredne bolo možné očakávať vzburu más.

Práve majstrova kniha z roku 1930, *Vzbura davov* (La rebelión de las masas), ak ju čítame dnes, ukazuje Medúzinu desivo-fascinujúcu tvár. Na začiatku sa Ortega stretol s kritikou z marxistickej strany, že sa spreneveril triednemu boju a v type masového človeka zhanobil robotníka. Priemerný človek však patrí k mase bez ohľadu na svoj sociálny status. Naproti tomu sú robotníci „niekedy ľudia s vynikajúcou duševnou disciplínou“. „Disciplína“ je prirodzene slovo, ktoré čakala skvelá budúcnosť.

Masovému človeku je odopretá radosť bohov, prípadne elit: môcť sa čudovať. Myslí sa tým „*lo stupore*“, efekt prekvapenia manieristického básnictva. A tak sa ma, pri čítaní vybrúsenej prózy tohto rozkošne sa zverujúceho filozofa, chytá podozrenie, že spoločenský antagonizmus sa dá poznať podľa vkusu, ktorý niekto buď má, alebo nemá. Masami hýbu predsudky, ktoré ako kamene pred sebou valia dnešné médiá a spôsobujú spúšť najmä v oblasti pojmov. Masy posudzujú spisovateľov podľa jalových rečí, ktoré buď majú v hlave, alebo im ich predriekajú. Nezná to dôverne známo v piatom roku našich fejtónistických zákopových bojov? A neprispievajú svojím spôsobom k tejto ideológii - všetko na jedno použitie - aj naše populistické skratkovité texty? Rovnako ako ja, keď tu chcem na niekoľkých stranách vyriešiť problém, ktorý zamestnáva mysle už od Hegelových čias („masy postupujú“).

Čo je však vzburu más? „Ak si dav nárokuje samostatné konanie, povstáva proti svojmu vlastnému osudu; a práve to robí teraz - hovorím o vzbure davov.“ Ortega hovorí ako španielska Kassandra. Mnohé z toho sa pritom číta aforisticky-zábavne. Predovšetkým,

keď ide o naše barbarské zaobchádzanie s novou technikou. Celé vety by sa bez preháňania dali vsadiť do dialógov v štýle Oscara Wildea.

Ortega nepodceňuje historické príčiny. Európa, ktorá „prežíva jednu z najťažších kríz“ (teda okolo roku 1930), sa síce úplne neamerikanizuje, lebo v Amerike vedie vzbura davov k sudcovi Lynchovi. Tu u nás však nízka úroveň elit dodáva obrovskú životnú silu mase. Jej želania nemajú konca-kraja, v každej domácnosti sa musí vyplniť rozprávka *O hrnčeku var*. Ďalej sa dá z neho vyčítať, že neovládnutie techniky je príčinou, ktorá mení vo vojne človeka na stroj. Takými slovami opisujú v tom istom čase „nového človeka“ Ernst Jünger a Rudolf Borchardt. Podľa Ortegu vnímame každú predošlú dobu ako dokonalú. „Akákoľvek predošlá doba“, citujúc básnika Manriqueho (1440-1479), „bola lepšia“. Znamením duchovnej elity je stiesnenosť z prítomnosti. Masový človek má reč plnú zuby, chce „priamy čin“.

Nemá však masový človek, bezstarostne sa rútiaci vpred, zvodnú tvár mládeže? Nesprávny záver. Pre Ortegu nie je mládež kvalitou samou osebe ako v talianskom fašizme. „Zdá sa to neuveriteľné, ale veci zašli tak ďaleko, že mladostou sa vydiera. V skutočnosti je toto doba všeobecného vydierania...“

Na nedostatok aktuálnosti sa teda nemožno sťažovať. Lavicoví kritici Ortegovi vyčítali „európsku ideológiu“. Po roku 1931 jestvovala však len nemecká alebo ruská cesta do Európy. Prekoná Európan „vo svetle nášho poznania“ masového človeka? Ortega sa neustále zaoberal touto otázkou. Naspät' do Španielska sa z emigrácie vrátil roku 1948. Zomrel v Madride v roku 1955.

Zatiaľ sa podarila len premena masového človeka na mediálneho človeka, pričom tieto slová možno zmeniť. Prekvapuje ma, ako naši starí/noví autori a myslitelia, osvetľujúci svojím ohňostrojom pravicové spektrum ducha, často siahajú do domácich šperkovní a vyhýbajú sa svojim predchodcom - azda aby nám príliš nepripomínali osudovú dialektiku „elity“ a „priameho činu“?

Ortega bol ozajstným mužom priamej výpovede, keď v roku 1931 varoval pred premenou masového človeka: „Predstavme si, že by päťročný plán, ktorý herkulovsky popoháňa sovietska vláda, dosiahol to, čo sa od neho sľubuje... Títo ľudia... žijú v prísnej disciplíne a podriaďujú sa jej v mene svojej viery... Keď skutočný svet... nenechá tento pokus úplne stroskotat... musí sa vydať už len preto, že ide o veľkolepý podnik, o novú jagavú hviezdu nad kontinentálnym ľudstvom. Ak však Európa namiesto toho zotrvá v ťažkom ponížení posledných rokov, nervy ochabnuté

z nedostatku disciplíny... ako unikne nákaze sprevádzanej takým hrdým začiatkom?“

Dnes vieme, že sme tomu nateraz unikli. Predstavme si však, že by výkrik nás v novembri 1989 „Sme (jeden) národ“ vzbudil úžas elity. To by bol *Okrúhly stôl*. Aká nepredstaviteľná radosť/volnosť krásnych božských iskiek... Ortega y Gasset ale vraví, že hlúposť je životu nebezpečná a beznádejná.

Z nemeckého originálu *Gegenwartslicht auf eine spanische*
Kassandra preložil Ondrej Červený

5

VÍT URBAN

VZPOURA INTELEKTUÁLŮ NA CHVOSTU DAVU

Literární noviny, roč. IV, č. 42, 1993

Z intelektuálneho kotle minulého léta, pod ktorým se vydatně přitápělo různými jepičími aférami, poněkud nepozorovaně a nadčasově zazněl varovný hlas dvou knižních titulů.

Obě knihy patrně představují jednu z nejlepších ukázek moderního hispánského myšlení, která byla zmatenému polistopadovému čtenáři nabídnuta. Máme na mysli především běžného zvidavého čtenáře, protože odborníci by tuto základní myšlenkovou násobilku dvacátého století měli mít již dávno zvládnutou. Z dosavadních ohlasů lze ovšem vyčíst spíše jisté rozpaky, respektive váhání, co si s předloženým tématem (jde o dvě knihy José Ortegy y Gasseta) vlastně počít.

Oficiální akademická obec je možná natolik zaneprázdněna rozmanitými postfenomenologiemi, strukturami, dekonstrukcemi a modernami, že na tlumené volání jakoby z boku neslyší. V tom případě by ale jistě bylo důležité znát důvody, proč je tomu tak. Filosofové, sociologové a politologové by se měli ozvat s aktualizovaným výkladem a nikoliv pouhými evidenčními referencemi. Například Václav Bělohorský by se mohl rozpomenout na své lepší časy a místo národovecky překvapivých protiněmeckých příhrávek seznámit vzdělanostně zanedbanou veřejnost s tím, kdo to vlastně ten komunisty tolik zatracovaný „elitář“ José Ortega y Gasset doopravdy byl. Pokud mě paměť neklame, nosil ho již ve své studentské torně v oněch šedesátých letech ještě především díky Ortegovým českým promotorům V. Černému a Z. Šmídovi, kteří tuto myslitelskou osobnost pohotově objevili domácímu

publiku již před válkou (poté se už jen mlčelo, kromě mezihry J. Forbelského s Úkolem naší doby v roce 1969). Rád bych tuto širší, odbornou a kvalifikovanou odpověď znal, protože cokoliv řekne pouhý hispanista, může být vykládáno jako profesionální deformace, sektářství či staromilství. Dovolím si proto pouze upozornit na dvě okolnosti, které mi v této chvíli připadají nejaktuálnější. Jedna je povahy ediční a druhá spíše obecně politické.

*

Řekli jsme, že španělský myslitel José Ortega y Gasset (1883-1955) byl komunistickým režimem a jemu nakloněnou levicí zcela zatracen. Jedním z nejostudnějších příkladů je patrně heslo v Malé československé encyklopedii z roku 1986. Původně bylo v rámci tehdejších možností celkem věcně a slušně zpracováno A. Houskovou - natolik slušně, že musel zasáhnout sám velký koryfeje „pokrokové“ stalinské romanistiky J.O.Fischer a heslu dát podobu, z níž pro pobavení vybíráme následující perly:

„J.O.G. - špan. idealistický filozof (představitel iracionalistické filozofie dějin, vycházející z „filozofie života“ a filozofické antropologie. Za pravou skutečnost, dávající lidské existenci smysl, považoval historii interpretovanou existencialisticky jako zkušenost bezprostředního duchovního prožívání. Náleží mezi hlavní představitele a kritiky „masové společnosti“ a „masové kultury“ v duchu antikomunistické teorie elit (Vzpouřa davů). V estetice obhajoval modernismus (tzv. dehumanizace umění).“

Chudák čtenář či student, kteří by chtěli tento ideologizovaný galimatyáš pojmů rozplést v poněkud srozumitelnější informaci! Dlužno ovšem podotknout, že leninská nevraživost tu byla na místě, protože na „masy“ (zvláště ty rudé) se přece nesahá! Kromě toho je třeba vzít v úvahu též trochu komický jazykový problém: Ortégův španělský název opravdu hovoří o masách, tedy doslovně „vzpouře mas“. Představme si tento titul za knihkupeckým výkladem v kontextu doby, kdy se chodilo „čelem k masám“ a „s masami“!

S přihlédnutím k výše zmíněnému kontextu mi trochu vadí, že se „vzpouřou davů“ se muselo úspěšně vypořádat právě „naše vojsko“. „Davů“ by se zřejmě lépe vyjímaly v dnes již přiškrceném Odeonu, ale na tom nic nezměníme. Na volbě názvů také ne. Proto nakladatelství *Naše vojsko* upřímně poděkujeme, že bylo tak pohotové a dokázalo Ortégovu prozíravou studii Vzpouřa davů po více jak půlstoletí opětovně doprovdít až k dnešnímu čtenáři. Ovšem ke způsobu tohoto doprovodu lze mít oprávněné výhrady.

Nakladatelství mělo být (přínejmenším s ohledem na potřeby budoucích historiků-bibliografů) trochu

přesnější a snad i skromnější. Nevadí mi tolik, že úvodní studie odpovědného redaktora Milana Váni je poněkud školácky popisná a nadšenecky mnohomluvná a že na mnoha místech pouze cituje Ortégovy následné myšlenky, ani to, že by se slušel spíše doslov než předmluva, ale především zmatené podvojně ediční údaje v tiráži, kde není jasně vyznačeno, co kdo vlastně udělal.

Vydání vychází z dodnes čtivého překladu Václava Černého z roku 1933. Dnešní vydání však musí brát zřetel i na pozdější Ortégovy dodatky (které v Černého překladu nejsou), především na Předmluvu pro Francouze a Doslov pro Angličany (obě části včetně úvahy O pacifismu přeložil Josef Forbelský). V rozšířené verzi tiráže se toto konstatuje, ovšem souběžně s tvrzením, že „upravil“ Milan Váňa, ve druhé verzi tiráže, která má zřejmě sloužit potřebám jakési heslovité evidence, se uvádí, že Vzpouřou davů přeložili V. Černý s J. Forbelským a upravil M. Váňa. Uvážíme-li, že moderní překlad (naštěstí ještě stále žijícího) J. Forbelského asi těžko mohl být nějak „upravován“, zbývá už jen V. Černý. Ale Černého původní překlad byl přece revidován a v souladu s definitivním textem doplněn Annou Houskovou, jejíž jméno v tiráži chybí a na předsádce se pouze oznamuje, že překlad V. Černého „lektorovala“. Pokud mě lektorská paměť nešálá, „lektorovat“ znamená přečíst a doporučit, či nedoporučit k vydání, ale takto zadání jistě neznělo!

Souběžně s proslulou Vzpouřou davů vydala Mladá fronta v obnovené edici Váhy výběr Ortégových pozdějších přednášek a konceptů Evropa a idea Národa, jehož značná část byla věnována poválečnému Německu. Jde vlastně o náčrt nové knižní studie, která rozvádí původní myšlenky (včetně knihy Dějiny jako systém z roku 1941, kterou bychom si také měli přeložit) a vzhledem k autorově smrti zůstala nedokončeným torzem. Mnohé postřehy ze Vzpouřou davů se zde opakují a jsou vztaženy k novým, vývojem mezitím potvrzeným skutečnostem. Z dnešního pohledu lze nepochybně považovat za nejcennější Ortégovy prorocké postřehy o potřebě sjednocené, nadnárodní Evropy (aniž by přitom byly opomíjeny hodnoty a vklad jednotlivých národů, které tento ojedinělý, kulturní a civilizační celek tvoří). Tato kniha míří k jádru jednotlivých problémů současné doby snad ještě adresněji než Vzpouřa davů. Měla by proto patřit k argumentační výbavě každého dnešního politika, který se identifikuje s liberálně konzervativní orientací.

*

Ortega y Gasset, který se vždy vyjadřoval spíše sugestivní esejistickou a metaforickou formou (což profesionálním filosofům může trochu vadit), svádí inter-

prety k obsáhlým citacím a převyprávění původního textu. Rád bych tuto nástrahu obešel a s minimem odkazů přenechal závěrečný úsudek na čtenáři jehož pozornost bych chtěl upoutat pouze na několik detailů (s tím, že obě knihy vnímám jako jednotlivý celek).

Téma Vzpouře davů je velice atraktivní. Čas a dobová hlediska však mohou pozoruhodně zamíchat kartami. Když jsme Ortegoví knihy čítávali v šedesátých letech (pochopitelně mimo učební osnovy marxistické fakulty, bez znalosti kontextu a se značnými obtížemi, protože prvorepublikové překlady či španělské originály byly nedostupné - v antikvariátech se plátily zlatem a v knihovnách buď nebyly, anebo byly závčas vyřazeny či ukradeny), dojem z četby byl poněkud rozpačitý. Naléhavost „davových“ problémů a rozpačující se evropské civilizace měly tehdy zdánlivě jiné souřadnice. Pozornost přitahovaly spíše konkrétní otázky bolševické diktatury, totalitní moci, existenciální tísně, politického uvolnění ve prospěch svobodnějšího myšlení. „Psychologie davu“ nám připadala jako cosi trochu anachronického, nepřesného a jakoby mimo normativní kontext tehdejších filosofických trendů. Ortega byl spíše už jen klasikem a milníkem obrostlým mechem. Četba z odstupu dvou tří desetiletí však ukazuje, že tento povrchní dojem byl mylný.

Ortegův náhled základních problémů dvacátého století, který jen minimálně odkazoval k aktuální politické bipolaritě světa, může být dnes přehodnocen jako prozíravé pojmenování podstaty věcí. Právě dnes se můžeme přesvědčit, o kolik Ortega předběhl svou dobu. Platnost Ortegových závěrů je patrně dána i tím, že tento přesvědčený a typický liberál neztrácel ze zřetele hlubinnější aspekty evropské civilizace, jinými slovy, pozitivní vnímavost vůči její duchovní, metafyzické a náboženské tradici. V tom se tento zjevný liberál (kteřý ostatně povrchně módní rozdělování politického spektra zásadně odmítal) od jiných liberálů podstatně liší. V této souvislosti jsem záměrně vybral jediný citát z knihy *Evropa a idea Národa* (byl předznamenám již ve *Vzpouře davů*):

„Značný díl současného zmatku pochází z neslučitelnosti existující mezi našimi dokonalými představami o fyzických jevech a skandální zaostalosti takzvaných morálních věd. Ministr, profesor, slavný fyzik a spisovatel mívají o těchto věcech představy hodné předměstského holiče. A není tedy přirozené, že právě předměstský holič udal tón naší bezprostřední minulosti?“

Fenomén ortegovského „davomas“ má zjevně trochu jinou podobu, než k jaké se můžeme dopracovat při prvoplánovém čtení; v zásadě totiž Ortega nikdy nemá na mysli nějaké manifestační rojení „vzbouřen-

ců“, kteří útočí na Bastilu, Zimní palác, nebo pořádají pochodňové průvody „čisté rasy“, případně dávají čuchat buržoazii k třídnímu prachu dělnických pěstí. Pokud by to Ortega mínil pouze takto, vnímali bychom ho asi jenom jako politického žurnalistu. Ortega vždy hledá spíše hlubinné souvislosti, které leží mimo rámec pouhé přítomné chvíle a odkazují ke zdánlivě odlehklým historickým příčinám. Ortegův „dav“ implikuje především problém „davovosti-masovosti“ coby tyranie standardního a kolektivisticky normativního myšlení. Nejde ani tak o pověstného „předměstského holiče“, jako spíše o ty druhé, kteří udávají dobový bontón. Této druhé, na první pohled „ne-davové“ straně, věnuje Ortega také značnou pozornost. I z tohoto důvodu je patrně užitečnější číst dnes Ortegu jako zprávu o „vzpouře“ intelektuálů (o nichž se jinak vyjádřuje velmi pozitivně), respektive vůdčích elit.

Pojem takzvaných elit je značně zdiskreditován a vyvolává negativní emoce. Připomeňme, že Ortega elitou rozhodně nemyslí nějaký platónský spolek hrstky nadřazených filosofů-politiků, nýbrž postoj - zodpovědný postoj zodpovědného jedince vůči přítomnosti, která je nazírána v souladu s potřebami minulosti a budoucnosti. Na svém místě může totiž k elitě patřit (nebo naopak nepatřit) i předměstský holič (pokud se ovšem například s odvoláním na „místo pro Jonathana“ nedožaduje práva oslovovat z politických tribun domáci či zahraniční veřejnost). Jde o proporce, a jestliže ty jsou zachovány, pak můžeme jen litovat, že příkladů opravdových elitně neelitářských postojů je kolem nás tak málo.

V této souvislosti jsem naprosto nepochopil „anti-elitní“ kritiku křesťanské tradice a církve v občanské společnosti, se kterou nedávno vystoupil na stránkách *Českého deníku* Ortegův vyznavač Václav Klaus. Premiérův výpad proti údajně „elitářské tezi“ pana Posselta, který tvrdil, že svět mění menšiny, nikoliv většiny, mi argumentačně i terminologicky začpěl čímsi nechvalně povědomým z let minulých. Vysvětluji si to tak, že politické potřeby přítomné chvíle a Ortegou kritizované „barbarství specialismu“ jsou zřejmé i pro vzdělaného intelektuála jakýmsi neodstranitelným balvanem. Patrně musíme počkat na „většinu“, která posléze silami společnými hravě zvládne to, co nezvládla „menšina“. Tato představa mě trochu děsí. Na závěr a naposledy si proto dovolím uchýlit se pod ochranná křídla Ortegova prorockého odkazu:

„Politika spěchá, aby zhasla světla a všechny kočky byly černé. Je nezbytné, aby evropské myšlení vrhlo na všechny tyto otázky nové světlo. K tomu tu je, a ne aby na akademických shromážděních natřásalo svůj paví ohon.“

6

JAN PŘIBÁŇ
EVROPA A IDEA NÁRODA

Tvar, č. 49/50, 1993

Ve stejné době, kdy byla opět vydána slavná kniha Ortegy y Gasseta *Vzpouřa davů* (Naše vojsko, 1993), byl v edici Váhy, v nakladatelství Mladá fronta vydán útlejší soubor esejů pod názvem *Evropa a idea Národa* od stejného autora. Hlavním dílem souboru je přitom esej *Úvaha o Evropě*, jehož osnova je založená na přednášce prosloušené v roce 1949 pro Svobodnou univerzitu v Berlíně a který je doprovázen několika kratšími studii. Všechny obsažené texty, jak ostatně vyplývá již ze samotného názvu, přitom spojuje téma evropských dějin a úlohy, jakou v nich sehrává novodobý národ.

Ortega si klade především otázku, co je jedinečné na novodobém životě evropské civilizace, který se zformoval do podoby národů jako hlavní formy kolektivního soužití. To ho pochopitelně přivádí k základnímu rozdílu, jenž existuje mezi pojetím národů jako *nationes* a jako *populi*. Zatímco pro antickou kulturu bylo typické chápání *Polis* jako formy přesně určeného a ohraničeného veřejného života, t.j. jako umělého vytvoření kultury, sloužícího k formulování veřejných zájmů, společenský a politický život se v Evropě radikálně změnil rozvrácením Římského impéria germánskými kmeny a postupným růstem křesťanské kultury a civilizace. *Polis* podle Ortegy „...se rodí z uvážené vůle k určitému cíli. Má formální charakter nástroje k ... Jejím původem je tedy *télos*. Ten vede, podněcuje, jím je *Polis*. A jako vše co je *Télos*, má také živá a účinná *Polis* snahu o *teleiosis*, o dokonalost. Tato dokonalost není však pocitována jako naděje na budoucí rozvoj, ale jako přítomná hodnota.“ (s. 46) Naproti tomu Národ charakterizuje „počátek vegetativní, spontánní a jako by blouznivý: vytváří se množním jako korály, větším aluviálním přibýváním, připomíná konkvesty nebo anexe z dynastických příčin, které se společensky účinně pouze začleňují do počátečního jádra...“ Je zřejmé, že Ortega y Gasset nechápe národ jako cosi umělého a novodobými ideologiemi nebo politickými ambicemi vytvořený koncept. Národ je mu naopak čímsi veskrze přirozeným, co vyrůstá zároveň s vývojem evropské civilizace a v čem se uskutečňují její základní ideje a hodnoty. Je to forma kolektivního bytí, kterou nevytváříme, ale do níž se naopak rodíme.

Tím je také předurčen náš život jako jednotlivců a kulturních bytostí zároveň.

Ortega v těchto souvislostech velmi ostře vystupuje proti modernistickému chápání společnosti a jejích politických struktur, když říká, že „Jeden z největších omylů moderního myšlení, jehož poskvrnou dosud trpíme, spočíval v záměně společnosti za združení, jež se zhruba jejím opakem. Společnost se neustavuje dohodou rozumných vůlí. Naopak, každá dohoda vůlí předpokládá existenci společnosti, lidí, žijících spolu,... Idea společnosti jako smluvního, a tudíž právního shromáždění je tím nejnerozumnějším pokusem, při němž se vůz zaprahá před volské spřežení...“ (s. 29) Na zásadní postavení této Ortegovy kritiky teorie společenské smlouvy a racionálního konsensu jako základu každé kolektivní formy života ukazuje i skutečnost, že se formulace v této, v roce 1949 prosloušené přednášce shodují doslovně s úvodem k v té době již slavné *Vzpouře davů* (srov. *Vzpouřa davů*, s. 20 podle vydání z roku 1993). Toto kritické stanovisko odpovídá autorovu chápání společnosti jako organického útvaru, kde hodnoty, ideje a cíle vyrůstají z tradice a nikoli ze slepého sledování okamžitých nálad a přání společnosti.

Ortega však pochopitelně odmítá každý nacionalismus, který je mu jen ideologií zastírající opravdový běh národního života a náhražkou za rozpadávající se systém evropských tradičních hodnot. Podle něho „Tento -ismus, jako všechny -ismy, byl katastrofou. Ismy jsou hedvábnými oprátkami, jimiž se jak myslitelé, tak národy, obvykle uškrtí... Teprve Francouzská revoluce se svou ideou národa ve zbrani zahájila války v pravém slova smyslu nacionalistické...“ (s. 73) V každém národním projevu je potom hodnotné především to, co odpovídá obecnějším a univerzálním idejím svobody a humanity. V tom se ovšem Ortega y Gasset velmi přibližuje pojetí národa v německé romantické filozofii, především tomu, jak národ chápe Fichte, který ho chápe jako součást humanity a univerzálního lidství a jako pohled i úkol do budoucnosti. Pak je nutné evropské národy chápat nikoli jako pouhé *nationes*, nýbrž především jako *populi*, které jsou jedinečné svým životem, ale jež zároveň spojují obecnější principy a ideje. V Ortegově díle se idea národa takto formuluje vždy jako úkol evropské civilizace, který vede k znovuoživení jejích principů a k překonání té duchovní krize jejímž byl Ortega jedním z nejnámavějších svědků a neoriginálnějších glosátorů.